

לשון וסגנון בספרותנו הצעירה

מאת דוד פוגל

בבואי להרצות על נושא זה, עלי להגדיר תחלה הגדרה מדויקת ויסודית את מהותם של שני מושגים אלו: לשון וסגנון, שרבים טועים בהם ומחליפים אותם זה בזה, ואחר כך אוכל להקיף בסקירה כוללת את תופעות היצירה העברית החדשה.

לשון.

מהי לשון? לשון פירושה: סכום של מלים, בטויים ונוסחאות, עם חוקים דקדוקיים וסנטכסיים, השמורים באוצר האומה בכתב, או הנמסרים בעל פה מדור לדור, מאבות לבנים, כשפה מדוברת. יחס הגומלין בין החברים של קבוץ-אנשים ידוע מותנה בלשון משותפת לכולם, שהיא המגשרת גשרים בין אדם לחברו, מתוך שהיא קובעת אמצעי בטוי מובנים לכל אחד החברים של אותו קבוץ או של אותה אומה. הלשון, שכל עצמה לא באה אלא לשמש אמצעי-בטוי בלבד, דרכה לילך ולהתעשר מדור לדור, לילך ולהתרחב בהתאם לחיים המתחדשים צורתם, המסתעפים בלי חשך לגונים וגוני גונים חדשים לבקרים. כוח היוצר הנעלם, האנונימי, השפון בחיוני כל אומה ואומה, עובד בלי הפסק ובורא כלי בטוי חדשים לצרכי חיים חדשים, אולם פרוצס זה של התחדשות והתרחבות מתמדת אינו מוציא את הלשון מתוך תחומיה והשם סגנון אינו הולם אותה. אין כאן שאלה של עניות ועשירות באוצר הבטויים, לא הכמות מכריעה, ולא היא המעלה את הלשון, שמהותה תכליתיות, למדרגת סגנון.

סגנון.

הסגנון מתחיל אך ורק עם הופעת האישיות, עם הפרט היוצר. ההבדל בין לשון וסגנון הנהו ההבדל שבין שיגרה לצורה עצמית. חז"ל אמרו: "אין שני נביאים מנבאים בסגנון אחד" — ויפה אמרו, כי במקום שאין עצמיות, במקום שאין ראית עולם חדשה, ראשונית, מקורית, המוצאת לה דרכי ניב מתאימים — שם אין סגנון. הסגנון הנהו שם נרדף למקוריות, לעצמיות, לחותם האישיות היוצרת. היוצר התופס את העולם תפיסה חדשה ומקורית, המגלה בו צדדים וגונים חדשים, שעין לא ראתם לפניו, השופך אור נפשו המיוחד, אור עולמו הפנימי על העולם שמחוצה לו והגובל את החומר הלשוני כעיסה ומכשירו לקליטת עצמיותו ובטואה — יוצר כזה יש לו ממילא סגנון משלו, סגנון עצמי, נבדל מסגנוני היוצרים חבריו, שחותם בולט של אישיותו טבוע עליו. הסגנון הוא צבע נפשו של היוצר, הבטוי הטבעי שלו, אמתו הפנימית. הסגנון הוא האדם, הוא מהותו המיוחדת לכל גלוייה ולכל קפליה הטמירים, היוצאת לרשות הרבים על ידי היצירה, באמצעות הלשון, שנתעלתה למדרגת

סגנון, אנב חותם העצמיות. ואחת היא לנו כאן, אם יוצר פלוני שליט באוצר לשון עשיר או עני; אחת היא לנו, אם כחו רב לו בחדושי מלים, אם לאו. כל זה אינו מעלה ואינו מוריד. עיקר לנו כאן הפנים ולא החוץ, עיקר לנו הצבע הספציפי של נפשו, צביונה העצמי, הנותן גון מיוחד לאפני הבטוי שלו. **יצירה.**

כל יצירה אמיתית, ראוייה לשמה — סגנונה המיוחד עמה. ואין אני בא לקבוע מסמרות ולומר, שהסגנון, שהוא חותמה המובהק של כל יצירה, מוכרח להיות יפה. פעמים שהסגנון אינו יפה, ולא עוד אלא שהוא מכוער, מרגיז, צורם את העצבים — בכל זאת אין הוא יוצא על ידי כך מכלל סגנון. כשם שאתה מוצא בתבל, במעשי אלהים, כל מיני יצורים מכוערים, בעלי מומים ולקויים שונים, גופניים ונפשיים, שהם לדעתנו יצירות מגונות בסגנון מגונה — ואף על פי כן, הואיל ויצירות אלו בנות קיימא הן, הואיל ונפח באפן רוח חיים והן נושמות אויר ומתקיימות — מגדר יצירה לא יצאו, כך גם אתה מוצא במעשי ידי אדם, באמנות, שהיא עולם בתוך עולם, עולם מתחרה בעולם. אומרים, שסגנונו של דוסטויבסקי איננו יפה, אינו מלוטש די צרכו ואיננו מבריק — לגופא דעובדה אין נפקא מינה. העיקר הוא, שאותו סגנון שמש בטוי שלם וממצה לעולמו הגדול והעמוק של אותו גאון עלאי.

פכום.

מן האמור יוצא איפוא, שאין יצירה אמיתית, ראשונית, בלי סגנון עצמי, ושסגנון ערטילאי הנהו דבר המופרך מעיקרו. לשון סתם משמשת אמצעי להבנה הדדית בין חברי קבוץ ידוע. מהותה תכליתית בלבד ובה היא מוצאת תקונה. הסגנון, שאף הוא תכליתי בבחינה ידועה, יעודו למסור את הגונים המיוחדים של נפש היוצר, את תפיסת עולמו הספציפית. אל ה"מה" מצטרף כאן ה"איך" של יצירה ובטוי. אין סגנון אלא סגנונים; כמספר היוצרים האמתיים כך מספר הסגנונים.

ספרותנו הצעירה.

ספרותנו הצעירה כרוכה אמנם בסופרים רבים, אולם בעלי הסגנון מצומצמים מאד, משום שהיוצרים העצמיים מועטים. ישנם אצלנו בעלי לשון, שבטוים עני או עשיר, יש לנו מחדשי לשון, שעושים מעשיהם בכשרון בלשני ואף גם בחוסר כשרון, בטעם ובחוסר טעם, ישנם בספרותנו בעלי נוסח למכביר, שנטלו מלוא כליהם מן המוכן באוצר לשוננו, נוסח תנכ"י, מדרשי, משנתי, — אך בעלי סגנון עצמי מעטים.

אחד העם.

מדוע אנו עומדים משתאים בפני סגנונו של אחד העם? מפני שאחד העם נתן בטוי בסגנונו העצמי למחשבות חדשות, מקוריות, משום שהעביר רעיונות בהירים דרך צנורות סגנון בהיר, שיצר לו לצורך זה. מאחד העם יש לנו ללמוד הרבה. לא שעלינו לחקות חלילה את סגנונו כמו שהוא. חקוי לעולם אין בו משום

יצירה. אבל עלינו ללמוד את השיטה, את הפרינציפיון שהדריכו בעבודת יצירתו, את שאיפתו להתאמה גמורה שבין סגנון ותוכן מחשבתו, את הבטוי המלא והמדויק למחשבה הגויה עד סופה, וכבר ביאליק ידע שממנו יש ללמוד והוא קרא לאחד העם רבו. שופמן.

ושופמן? כלום אפשר להפריד בין סגנונו המצומצם, הקולע, הממוג יסודות ליריים ותיאוריים, ובין תרכובת נפשו העצמית? שופמן, שערטל את סגנונו מכל יתיר, מכל שמץ של דברנות שבלהג, מכל ריתוריקה תפלה, מכל הפרזה לשונית — פתח לנו פתח אל נפשו הישרה, הנאמנה, שאין לפניה אלא אמת היצירה בלבד, דרך שפופרת מיוחדת לו לעצמו מציץ שופמן על העולם ועל חזיונות החיים והוא מוסר לנו מה שראה, את הצבעים, את היחוסיים, את פגעי האדם, את חליפות הטבע, בלבוש סגנוני מיוחד לו לעצמו, שאין לזרים חלק בו. עצמיותו בולטת כל כך, עד שאם נקרא פסוק אחד משלו גם בלי חתימת שמו, מיד גדע את יוצרו. גנסיין.

הוא הדין בגנסיין. אף הוא נגלה אלינו בסגנון נפשו המיוחדת, זו שהיתה מורכבת יותר, צבעונית יותר, ויתכן גם לומר, חולנית יותר מזו של שופמן. בסגנון המתפתל עקלקלות, הסוטה זוגנית למשעולים חבויים, המתאמץ להאיר פנות אפלות שבנפש, קפלים מקרוסקופיים, שעין ההכרה הבהירה עדיהם לא תחדור, הרודף לצוד ברשת הבטוי את בנות-הגון הרגעיות הכי דקות של הרגשות והתחושות בעצם שטפם הדינמי, במצב ההתוך שלהם, גלה לנו גנסיין את נפשו המעונה, הנפעמה תמיד, הנגועה בחטטנות גדושה, המעבירה את עצמה בלי הרף תחת שבט ההתול, המשוללת ספוק עצמי אף כמלוא נימא, אותו ספוק עצמי, שהוא מנת חלקם של הטומטמים מתוך שובע ושל קצרי הראות. סגנונו המלא, המגוון, המכביד עלינו לפעמים כמעמסה, מתיק את מבטנו מן החוץ אל הפנים, מן הנגלה אל הנסתר, אכן, עוד יותר משהיה גנסיין פרוזאיקן היה משורר בפרוזה. את הפרוזה של גנסיין אפשר להשוות לפרוזה של המשורר הגרמני הגדול, ריינר מריה רילקה. ברנר.

שונה לגמרי הוא סגנונו של ברנר. זהו סגנון של עני המסתפק בלחם ובצלים, של נכנע מפני הגורל האנושי, של כפיפות ראש מתוך צדוק הדין. סגנון פשוט וענו, ללא כל ברק וללא גנדרנות, הנוהג קצת רשול בעצמו, מתוך אדישות גמורה לגבי כל גיהוץ חיצוני. דבורה בארון.

אסור לי לעבור בשתיקה על יוצרת אמתית כדבורה בארון, שצניעות הניב שלה משקפת את אצילות נפשה הטהורה, ספוריה של סופרת זו פנינים הם בספרותנו העניה כל כך מפרוזה ראויה לשמה, העצב הקל שהם גוסכים לתוך לב הקורא נובע מאותו מעין היגון, שממנו שואבים כל האמנים הגדולים בכל דור ודור.

זייפנים.

מקוצר המצע אי אפשר לי למנות כאן כרוכל את כל בעלי הסגנון שבין משוררינו ומספרינו, שעצמיותם היא סגנונם. משל עממי ואומר: את הדבר הטוב הכל מבחינים. אולם עלי לכוון עכשו את דברי כלפי הזייפנים, שבשנים האחרונות נתרבו כל כך בספרותנו, כלפי בעלי הלשון, בעלי הלהג הויק מכל תוכן יצירתי ומכל קורטוב של עצמיות. כמו אצלנו סופרים, שלשונם אומנותם, החסרים לחלוטין כל חיות עולם, כל חבלי יצירה והרוגמים אותנו בפצצות לשוניות שאינן מתפוצצות כלל, וכשהן מתפוצצות במקרה — הריהן רק משמיעות קול רעש ואינן מדליקות, מחוסר חמרי שרפה. מזויפי סגנון הם, מזויפי יצירה, ואפילו מזויפי עצמיות, וכשאתה מסתכל בהם מקרוב, אתה מוצא אצלם רק פטופטי מלים בלבה, ללא כל יסוד של אמת נפשית. סופרי־כביכול אלו תקלה הם לספרותנו. מעותים הם את טעמו של הקורא התמים, מסיגים את הספרות כדי חמשים שנה אחורנית. לדאבוננו עדיין נשתמרה בנו, ואפילו במעולים שביננו, שמינית שבשמינית מאותה חבת לשון קודש, שמקורה בימי ההשכלה, וחבה זו היא המסלפת שלא מדעת את משפטנו, בבואנו לדון על דבר כתוב עברית.

חבת לשון קודש.

אף על פי שמאז כבר נהפכה שפתנו לשפה מדוברת בפיות רבבות יהודים והיא משמשת כבר בטוי חילוני לצרכים חיוניים של יום יום — עדיין אנו מתיחסים לעברית כלדבר שבקדושה, ומכאן חוסר הקפדנות והסלחנות, שכרוך בהם מעוט דמותה של ספרותנו. זיקתנו המיוחדת לכתב האשורי היא המקלקלת את השורה. בכל דבר כתוב עברית, ובפרט בדבר הכתוב בלשון־קודש מסולסלת ומלאה חדושי מלים ובטויים, אנו נוטים לדון לקולא. שלא מדעת אנו משתמשים באיפה ואיפה: איפה אחת, מלאת המשקל, לספרות לועזית, ואיפה שניה, פחותת המשקל, לספרות עברית. לו היינו מחמירים יותר, בוחנים יותר לטיב היצירה ואמתותה, ואלולא היינו משוחזרים מן העובדה, שזוהי ספרות לשון קודש, היינו מעמידים את ספרותנו על טהרתה, היינו מבערים מקרבה את כל הקוצים המעכבים את גדולה והתפתחותה.

הקפיצה בראש.

כי זייפנים אלו אינם יושבים בקרן זווית ועושים שם מה שעושים. הם קופצים בראש, כדרך כל ההדיוטות, מתימרים להיות מדריכי הספרות, להיות בנותני טעם, מחיים ומחדשים כביכול. מוציאים הם שבועונים ומפצים את שטרותיהם המזויפים ברבים, מכשכים בלשונם מבוקר עד ערב, מציפים אותנו בחרוזהם הריקים מכל תוכן נפשי ובדברי הפרוזה שלהם, שאין בהם אלא כדי לגנוב את דעת הקורא התמים בלהטי הלשון. ואמנם רבים טועים בהם וחושבים אותם ליוצרים אמתיים, שסגנונם המיוחד עמם, ולא עוד אלא שאף בין המבקרים המסמכים יש כאלה המרימים את הרעשנים הללו על נס ומציינים אותם כיוצרים למופת. אבל מוטב לי להיות מוציא שם רע בשללי ממבקרים אלו את כשרון ההבנה, מאשר לעשות שקר בנפשי ולהעמיד את המלהגים מסוג זה בשורת היוצרים האמתיים.

חוסר מבקרים.

עובדה היא שבעשר השנים האחרונות שוררת בספרותנו הפקרות גמורה, לית דיין ולית דיין, וכל גער מושך בעט הרוצה ליטול גדולה לעצמו בא זנוטל, באין מכלים דבר. עדים אנו לחזיון המעציב, שעם ישראל אשר העניק לספרויות העולם את המבקרים הכי חריפים והכי חודרים — לו לעצמו, לספרותו, לא השאיר אף אחד. לו היו לנו מבקרים גבונים ויודעי דבר — כלום יכול היה [...] כשלונסקי להרים ראש? וכלום לא היו מגלים ברכים את קלונו של [...] כשטיינמן? והאנדרולומוסיה המדרשית הנבוכה של פלוני הסופר, שהוציאו לו מוניטין כיוצר אמתי — וכי היתה קונה שביתה בספרותנו? מזכיר אני את אלה, מפני שהם טפוסיים כבעלי לשון ויכולת בלשנית, בלי סגולות סגנון והיצירה העצמית, ומפני שהם אבן מכשול לקוראים ומבקרים יחד. מלבדם ישנם עוד הרבה בעלי לשון כאלה — מספרם לגיון. מי שקרא את חרוזיהם וספוריהם כמוני, וכמוני לא הבין את כונת הדברים, יודה בפה מלא לדעתי, שעסק לנו עם עשייה ולא יצירה, שלפנינו אנשים, השואפים בכל מאודם להראות כיוצרים, וכיוצרים מקוריים, והם עושים כל מיני מעשי לשון כדי לאחו את העינים.

מקוריות.

סופרים מסוג זה שוכחים פרט קטן אחד, היינו, שמקוריות אינה נעשית ברצון ובכונה, שהיא אינה מלאכה שניתנה להיות נלמדת, אלא היא סגולה הטבועה מלידה בטבעם של נבחרים, ולפרקים שלא מדעת בעליהם. כל יוצר אמתי הוא ממילא מקורי, חדש. ליצור אפשר רק דבר חדש, ולא דבר שכבר יצור הוא ועומד.

החדוש הוא היצירה.

ובמדה שהיצירה מכילה חדוש, תפיסת עולם עצמית, במדה זו חל עליה השם יצירה, ובמדה זו היא מופיעה בסגנון חדש, עצמי. אין איפוא בסגנון אלא מה שיש ביצירה, ויצירה משמעה חדוש, ראשוניות, עצמיות נפש היוצר.

ל ה ג.

הלשון, שבה מתממשת היצירה, מתעלית למדרגת סגנון על ידי הטון החדש, על ידי הצבע המיוחד, הנאצל עליה מנפשו העצמית של היוצר. ואלו לשונם של הסופרים הזויפנים, מכיון שבשקר יסודה, מכיון שלא באה לבטא שום דבר הטעון בטויו, ניטל ממנה גם בסיסה התכליתי והיא יורדת למדרגת להג ופטפט.

מליצה.

המליצה השדופה, אותה העלאת הגרה של פסוקים מוכנים, אשר התקשט בה בשעתה כל "משכיל" ריק ומחוסר כשרון, מליצה זו, שכבר סתמנו עליה פעם את הגולל, קמה לעינינו שוב לתחיה, אם גם בצורה שונה קצת, בצורה יותר מודרנית, כדרישת זמננו.